

ПРАВОРОЗУМІННЯ: БУТТЯ-В-СОБІ, БУТТЯ-ДЛЯ-СЕБЕ, БУТТЯ-ДЛЯ-ІНШОГО (ДОСВІД ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ)

А. КОЗЛОВСЬКИЙ

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного
та адміністративного права*

(Національний транспортний університет)

Чим є право для людини і ким є людина для права? Якщо право — умова свободи, то чому воно так неохоче виконується, а правовий нігілізм став чи не найбільш поширеним явищем нашого життя? Якщо право протистоїть людині, то як подолати його, щоб не втратити саму людину, а не тільки суспільство і цивілізацію? Що може людина без права і що є право людини? Право є сутністю людини чи воно нав'язане їй суспільством ззовні? Коли право — сутність, то як зрозуміти жадливі форми його існування? Коли право — існування, то чому без нього ми не можемо реалізувати свою сутність?

ПРАВО ЯК БУТТЯ-В-СОБІ

Людина з'являється з небуття і першим її станом є заціпеніння — їй протистоїть світ як загроза вигнання в небуття. Крик є першим виявом страху людини перед світом. Але буття зустрічає людину не просто як таке, яке само собою є. Буття постає перед людиною як право, право буття. Вони тотожні, нерозрізнені. Кожен предмет, кожна ситуація диктує, нав'язує суворо визначений спосіб поведінки, неприйняття котрого загрожує небезпекою небуття. Той, хто не приймає правил цього світу, світом знищується. Тому світ — це право і правила цього світу. Буття — це право буття. Буття — це право, а право і є буття. Неприйняття права тотожне збільшенню небуття. Неправо і є небуттям. Міцно влаштований у цьому світі той, хто сповна прийняв право цього світу. Але є право і право. Буття, тотожне з правом, не відразу розкриває своє право. Спочатку воно постає як буття-в-собі¹, якому тотожне право-в-собі. Тому не

¹ Хоча категорії буття-в-собі, буття-для-себе, буття-для-інших досить ґрунтовно розроблялись у філософських конструкціях І. Канта, Й. Фіхте, Ф. Шеллінґа, Г. Гегеля, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра, проте Д. Лукач констатує: «Поставивши завдання правильного опису та оцін-

всяке право, яке нам здається правом, є автентичним правом буття. Часто-густо за право ми приймаємо неправу, і замість зростання буття ми збільшуємо своє ніщо. Ніщо-право завжди переслідує нас. Воно є формою довічної боротьби небуття з буттям. Полем цієї битви є людина. Ніщо-право — це ілюзія найкоротшого шляху до розширення буття і тому людина спокушається ним, насправді потрапляючи у пастку небуття. Досвід розчарування й неспіху спонукає до висновку, що дійсне право не завжди відкрите людині, а буття не зовсім сприятливе для неї, більше того, протистоїть їй як щось масивне, нездоланне і визначальне. Первинне право цього буття зв'язує мене, перетворює в *das Man*, у річ, і я зможу стати вільним, якщо підкорюся цьому праву речей, якщо сам стану річчю і воно стане моїм правом. Злякавшись масивності буття, людина сама стає інертною масивністю і, в такий спосіб, злившись із буттям, заспокоюється ілюзією дійсного буття. Однак ілюзія — це завжди тимчасове заспокоєння. Ілюзія постійно турбує свідомість своєю недійсністю. Тому саме турбота і страх є основним станом недійсної людини. Страх дає реакцію агресивності як форми самозахисту: якщо моє право речей дає мені можливість жити й існувати, то воно і є дійсним правом, а ваше вище право не тільки підтверджує вашу очевидну незахищеність, а й протистоїть моему праву, послаблює його і тому підлягає знищенню.

Право-*das-Man* не може не бути агресивним. Адже попереду беззахисність і ризик, здатні руйнувати те, що вже наявне й закріплене в бутті, позаду — загроза небуття і тотального ніщо. Людина *das Man* — це жахлива ситуація краю буття перед прірвою ніщо, це максимум ніщо і мінімум буття. Саме екзистенція періодично жахає людину ризиком і прірвою, піднімає завісу її реального місця в бутті, знову і знову повертає до первинного стану заціпеніння. Тому право-*das-Man* протистоїть екзистенції. Це саме те право, котре пов'язує з недійсним існуванням людини. Екзистенція помирає в такому праві. Тут пересічність починає і перемагає. Але ця перемога тотожна смерті. Смерть і ніщо є стихією буття на рівні *das Man*. Небуття — це така ж хвороба буття, як і буття — своєрідна хвороба небуття. Вони постійно намагаються вилікуватись одне від одного. Небуття завжди ревниве до буття. Вислизнувши із небуття, людина не звільняється від нього повністю, небуття постійно переслідує людину, бореться з нею і, врешті-решт, все одно її перемагає і знову поглинає в собі. Право-*das-Man* так і не забезпечило дійсної свободи. Воно залишилося правом-у-собі. Людина, опинившись у світі речей, змушена була прийняти право цього світу і сама стати річчю. Але річ є завжди річчю-у-собі, вона ніколи не може стати річчю-для-себе. Тому й людина, прийнявши право-*das-Man*, залишається людиною-в-собі, зливається з буттям-у-собі і перестає бути людиною, перетворюється в ніщо.

ки ролі та функції категорій буття-в-собі та буття-для-нас у дезантропоморфічному та антропоморфічному відображенні дійсності, передусім не слід забувати, що їх історико-монографічна характеристика... в теперішній час ще повністю відсутня. До цієї складності додається й інша, а саме особливе місце цих категорій. Вони належать до числа первинних елементів будь-якої картини світу, так що ні в житті, ні в науці чи мистецтві неможливо уявити собі ніякого акта, змістом котрого слугувало б практичне чи теоретичне ставлення людини до зовнішнього світу і котрий не ґрунтувався б мисленно чи чуттєво на тій чи іншій концепції буття-в-собі і буття-для-нас (хоча, можливо, і не усвідомлюваній)» [1, с. 239].

Злиття з буттям-у-собі — це зрада екзистенції. Право-*das-Man* є першим правом буття, яке лише відділяє його від небуття, але воно не є первинним правом, воно є а-, поза- і антиекзистенціальним правом. «А»-, тому що без, «поза»-, тому що уникає її, тоді як «анти»-, тому що видає себе за основне і протистоїть екзистенції.

Буття ієрархічне, як і його право. Воно завжди тотожне саме собі тим, що воно є, і водночас воно різне на різних своїх рівнях¹. Боротьба буття й ніщо результується в закріпленні позицій. Збільшення буття зменшує ніщо, демаркація невидима, але вона є і вона рухлива. Тому ніщо також ієрархічне, як і буття. Ієрархія ніщо починається в бутті, а ієрархія буття починається в ніщо. Ніщо починається як ніщо-буття, а закінчується як ніщо-Ніщо. Буття починається як буття-ніщо, а закінчується як буття-Буття.

Кожен рівень буття характеризується своїм правом, яке закріплює співвідношення буття і ніщо. Право вищого ступеня не може бути реалізоване на нижчому рівні, більша сила ніщо придушує буття, перетворює право в неправо², а на вищому рівні більша сила буття перетворює ніщо в повне ніщо і тим ще збільшує свою силу. Водночас і на нижчому рівні мінімальне буття підтримується енергією і світлом буття-Буття.

Право є правом, коли воно пов'язане з буттям, відсутність буття нівелює й право. Тому навіть у праві-*das-Man*, де панує стихія ніщо, є іскра буття-Буття, є можливість перетворення права-в-собі на право-для-себе. Сам факт існування людини свідчить, що буття-в-собі може перетворюватись у буття-для-себе. Людина стає річчю як спосіб самозахисту від світу речей. Але річ не протистоїть речі, лише людина протистоїть речі і тим фундаментально свідчить, що вона — не річ. Ставши річчю, людина ніби причаїлася, вичікуючи можливість стати людиною. Коли самозатаювання затягується, залякане масивністю *das Man*, воно перетворюється або у злобу на світ речей, що проявляється в періодичних вибухах їх знищення, або набуває форм активного самовиправдання, виправдання права речей, права-*das-Man* як свого права і як єдино істинного права. Так річ поглинає людину, перетворює її в ніщо. Річ не відпускає людину, навіть коли людина перестає бути річчю. Затаєність людини у світі речей є станом людини-у-собі, постійною напруженістю, готовою розрядитися в революцію людини-для-себе, чи ентропійне розсіяння в тотальному ніщо. Перетворення людини-у-собі в людину-для-себе передбачає зміну типів існування, а отже, зміну типів права, котрим воно визначається. Право-буття-в-собі має бути замінене правом-буття-для-себе.

ПРАВО ЯК БУТТЯ-ДЛЯ-СЕБЕ

Право речі не відкидається з переходом до права людини. Але тепер людина визначає долю речі, а не річ — долю людини. Перехід до нового рівня буття не здійснюється раптово, це завжди подолання, інколи криза, трагедія, смерть.

¹ «Різні види буття, — зазначає Г. Гегель, — вимагають або містять кожен свій особливий вид опосередкування» [2, с. 113].

² Звідси знаменитий принцип римського права «*Summum jus, summa injuria*» (Вище право — вища несправедливість).

Збільшення життя завжди є більша загроза смерті. У людині буття-в-собі переходить у буття-для-себе. Людина і є буттям-для-себе. Масивне, зовнішнє право-буття-в-собі, нав'язане мені, яке я змушений приймати, у праві-буття-для-себе перетворюється на моє право. У праві-бутті-для-себе людина повертається сама до себе, стає вільною, свобода знову, чи тільки тепер стає її сутністю. Своєю діяльністю і розвитком людина сама породжує і здобуває своє право.

Вільний саморозвиток людини є сутністю права-буття-для-себе. Цей саморозвиток не є прямим і гладким, він суперечливий і нелінійний, тому що ніщо і на цьому рівні має свої права. Людина, стаючи людиною, завжди під загрозою провалу в ніщо. У бутті-для-себе — це більш імовірно, ніж у бутті-в-собі, де ніщо є основою мого життя і провалитися можна тільки в людину. Буття-для-себе — це ризик і відчайдушність, а самореалізація — це основний закон права-буття-для-себе. Людина як буття-для-себе починає свою самореалізацію ще на рівні світу речей. Усвідомивши, що річ є умовою її розвитку, вона намагається опанувати нею і на це витрачає майже всі свої сили. Річ, завдяки своїй масивності й негіддатливості, з засобу перетворюється на мету, і людина, потрапляючи в цю пастку, з буття-для-себе провалюється в буття-в-собі. Право-буття-для-себе диктує свій закон, де річ не має визначального впливу. Це закон людини, а не речі. Він вказує як людині стати людиною, і коли на рівні буття-для-себе вживають закони буття-в-собі, вони починають знищувати в людині людину, стають ніщо людини і вона знову віддаляється сама від себе.

Буття-для-себе — це буття неповноти. Воно хоче бути саме для себе, тому що йому мало самого себе таким, яким воно є. Для буття-в-собі досить того, що воно просто є. Недостатність себе примушує бути для себе. Потреба самореалізації свідчить про голод нереалізованості. Буття-для-себе визначає умови реалізації, але не забезпечує самої реалізації. Право-буття-для-себе — це право свободи. Свобода ж має бути реалізованою. Нереалізована свобода перетворюється в муку, стає несвободою. Людина як буття-для-себе — це неповнота, тому вона змушена бути для себе, щоб стати повнотою. Свобода — єдиний засіб, який надається їй для цього, іншого вибору немає, тому людина не вільна у своїй свободі, вона змушена бути свobodною, як кажуть екзистенціалісти, приречена на свободу. «Свобода людини, — писав Ж.-П. Сартр, — передує її сутності і є умовою можливості останньої» [3, с. 62]. Примусова свобода — це наслідок присутності й втручання буття-в-собі в буття-для-себе. Тому право-буття-для-себе хоч і призначене забезпечити свободу, але шляхом її часткової обмеженості. Тут право балансує, вишукуючи оптимальну межу мінімальної несвободи, яку людина має віддати буттю-в-собі, щоб забезпечити собі максимальну свободу буття-для-себе. У тенденції людина розглядає «буття-для-себе як нігілювання буття-в-собі» [3, с. 62].

Примушена свободою шукати своєї повноти саме через примусову свободу, людина сягає дійсної свободи. У свободі і через свободу людина стає вільною. Динаміка екзистенціалів становить внутрішній механізм свободи, тому свобода — це шлях її екзистенціального пізнання. Буття-для-себе — це пошук шляхів

до себе, на яких завжди існує загроза загубитися. Право-буття-для-себе відкриває всі ці шляхи, але не гарантує правильного вибору свого власного. Так само, як раніше на шляху до себе людина натикалася на річ, тепер їй на перешкоді стала інша людина¹.

ПРАВО ЯК БУТТЯ-ДЛЯ-ІНШОГО

Якщо право-буття-в-собі — це право речей, право-буття-для-себе — це право людини, то право-буття-для-іншого — це право людей. Я на шляху до себе не можу обійтися не тільки без речей, а й без людей. Вони хвалять мене, тому що я їм потрібен і цим перетворюють мене на річ, вони ненавидять мене, тому що я їх використовую і тим самим їх перетворюю на річ. Чим більше використовую, тим більше заздять і ненавидять, чим більше використовують мене, тим більше я перетворююсь у напругу, заздрість і ненависть. Людина — це завжди конфлікт з іншою людиною. Взаємовигідне використання тимчасове, воно неминуче втрачає рівновагу, оскільки кожен все одно намагається швидше іншого вислизнути до себе, а це неможливо інакше, як за рахунок іншого і краще за його рахунок, аніж собою сплачувати чужі рахунки. Так, право-буття-в-собі, право речей проникає і в право-для-інших, право людей, стає їх ніщо, перетворює кожного іншого в річ, у засіб. «Чи випадкова ситуація боротьби, в якій здійснюється становлення держави і права? — ставив запитання К. Ясперс і сам же відповідав на нього. — Ні, ця боротьба не випадкова, це неминуча погранична ситуація, що визначає сутність держави і права, в цій боротьбі я протистою іншому буттю вже тому, що я є» [5, II, с. 233]. Категоричний імператив І. Канта — найвідоміша форма протесту проти перетворення людини у засіб: «Стався до іншого тільки як до мети». Парадокс у тому, що тоді я автоматично стаю засобом іншого. Хто дасть гарантію, що він так само і з таким же успіхом до мене поставиться як до мети? Хто краще за мене знає мої цілі, коли я їх ще сам до кінця добре не усвідомлюю? Чи не є будь-яка діяльність інших, спрямована на реалізацію моїх цілей, а отже, мене як мети, шкодою для мене, як і моя діяльність для інших — перешкодою для їх цілей, цілеспрямованою шкодою? Буття-для-іншого — це в будь-якому випадку конфліктне буття, а екзистенціальна конфліктологія — основа права-буття-для-іншого. Людина не тільки бореться з собою за самореалізацію, а вимушена з іншими боротися за саму себе. Однак, якби кожен був ворогом для іншого, якби істинною була формула «всі люди вороги», то суспільство давно б самозничилося. Є якась фундаментальна хибність у зазначеній формулі та якась глибинна таємниця в існуванні суспільства. Вона постійно непокоїла філософів. Т. Гоббс сформулював її у простих словах: «Як можливе суспільство?» Але що може бути складніше, ніж відповідь на так просто сформульоване запитання?

Таємниця суспільства є водночас таємницею права, яке лежить в основі цього суспільства, скріплює його. Таємниця ж права розкривається у механізмах і сенсі буття-для-іншого. Право є формою і змістом буття-для-іншого. Якщо

¹ Простежуючи «яким чином виникає правова проблема», П. Рікер зазначає: «Виникає вона в основному через втручання іншого. Адже як тільки з'являється зв'язок з іншим, виникає проблема рівноправ'я» [4, с. 28].

буття-для-себе — це динаміка екзистенціалів, то буття-для-іншого — взаємодія екзистенціалів. Своєї екзистенції людина може сягти тільки через буття екзистенціалів. Взаємодія екзистенціалів і є формою їхнього буття. «Екзистенція осягає себе лише у спілці з іншою екзистенцією» [7, с. 442], — пише К. Ясперс. Екзистенціальність іншої людини, відкрита мені, стає моєю екзистенціальністю, моя екзистенціальність, не відкрита іншому, перестає бути моєю, стає моїм ніщо, знищує мене. Моя екзистенція потребує зустрічі з іншою екзистенцією, як і інші — з моєю, але це не потреба в іншому як у речі. Речевість а-екзистенціальна, вона знищує екзистенцію, як і неадекватне нав'язування своєї екзистенції іншому. Екзистенція передбачає свої механізми взаємодії, своє право, відмінне від права-буття-в-собі і права-буття-для-себе. Ці механізми утворюють право-буття-для-іншого.

Наше існування — це завжди взаємоіснування, це завжди взаємодія існувань. «Як неможливо заперечувати природу, без якої людина загине, — зазначає у своїй фундаментальній «Філософії» К. Ясперс, — так не може людина відкинути суспільство, професію, державу, сім'ю, шлюб без того, щоб життя не зблідло. Лише в цих інститутах людина може здійснити себе» [5, II, с. 838; 6, с. 378–389]. Тільки буттям-для-іншого я забезпечую буття-для-себе. Кар'єра як діяльність на благо інших є формою моєї самореалізації, шлюб і сім'я як відповідальність і турбота є умовами мого власного існування. Я завжди не просто перебуваю, я перебуваю в певній якості — керівника, підлеглого, чоловіка, брата, сина, громадянина, покупця, продавця. Ким би я не перебував, я завжди зав'язаний на іншого і так міцно, що мені вже не розв'язатися, не звільнитися. І коли зв'язок надто міцний, він починає душити мене, я хочу звільнитися від нього чи бодай послабити його. Динаміка буття-для-іншого мінлива, вона така, що може сприяти, бути формою саморозвитку буття-для-себе, а може й гальмувати цей розвиток, перетворюючи неекзистенціальних суб'єктів у самовідштовхуючі буття-в-собі.

Кожен акт соціальної взаємодії здійснюється в екзистенціалі *Als-Sein* (як-буття, буття у певній якості) [8, с. 34], що займає проміжне становище між екзистенціалами *Dasein* і *Selbstsein* (тут-буття і самобуття). Це означає, що виступаючи як продавець чи покупець, виробник чи споживач, керівник чи підлеглий, я неминуче потрапляю в пограничну ситуацію, де випробовується моя екзистенція. Перебуваючи в екзистенціалі, неможливо поводити себе неекзистенціально, уникнути вибору. «Інші», котрих називають так, щоб приховати свою сутнісну приналежність до них, суть ті, хто в повсякденному бутті з іншими найближче і частіш за все «присутні» [9, с. 126], — зазначає М. Гайдеггер. Водночас «Присутність екзистує» [9, с. 53]. Продавати чи виробляти заздалегідь бракований товар, експлуатувати підлеглого в інтересах власної кар'єри, використати службове становище в корисливих цілях, або ж батьківський авторитет у нав'язуванні певної поведінки синові — все це форми перебування в екзистенціалі *Als-Sein*, у якому певна погранична ситуація примушує діяти в одному з двох протилежних напрямів (на те вона й погранична ситуація): або в напрямі буття-в-собі, або в напрямі буття-для-себе.

Дія в напрямі буття-в-собі — це «втеча від свободи», зрада власної екзистенції, намагання використовувати інших як річ і перетворювати право-буття-для-

іншого у право-буття-за-рахунок-іншого. Перетворення іншого в річ автоматично і мене робить річчю, як будь-яке вбивство є водночас і самогубством, так і ставлення до іншого як до буття-в-собі замість збагачення мого буття-для-себе самого мене перетворює в буття-в-собі. Це означає, що на рівні права-буття-для-іншого не можуть бути використані норми права-буття-в-собі і тому воно тут є неадекватним виходом із пограничної ситуації екзистенціалу *Als-Sein*.

Дія ж у напрямі буття-для-себе передбачає і мене тільки в якості буття-для-себе. Сприяння самореалізації іншого постає умовою моєї самореалізації, а моя самореалізація — умовою самореалізації іншого. Тому тут не може не бути задіяна моя екзистенція як найавтентичніша форма моєї самореалізації, а буття-для-іншого не може бути нічим іншим, як взаємодією екзистенцій буттів-для-себе. Право, щоб залишатися правом і не перетворюватися в неправу, повинно бути екзистенціальним правом, суспільство, щоб залишатися суспільством і розвиватись, а не перетворюватись у «війну всіх проти всіх», повинно бути правовим суспільством, суспільством екзистенціального права-буття-для-іншого.

ПРАВО ЯК ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ

Трансценденція задає рух екзистенціалізації¹. Якщо ставлення людини до речі й до іншого, як перебування в бутті-в-собі і в бутті-для-іншого, це горизонтально-кількісний вимір права, то співвідношення буття-для-себе з трансценденцією — це вертикально-якісна і визначальна характеристика права. Трансценденція задає сенс і механізм динаміки як буття-для-себе самого по собі, так і його співвідношення з буттям-у-собі й буттям-для-іншого, задає сенс і їх самих по собі. Без трансценденції буття-в-собі та буття-для-себе перетворюються спочатку в ніщо, а відтак у чисте ніщо-Ніщо, з нею ж вони здатні підноситися у своїй сутності у височінь буття-Буття. Таким чином, трансценденція — це глибинна основа внутрішньої динаміки буття [11, с. 6–7], а право як трансценденція — це фундаментальна основа права як права. Хоча М. Гайдеггер і говорить про «введення ціннісної думки у сферу трансцендентного» [12, с. 7], для нього трансценденція — це все ж таки жажлива зустріч людини з Ніщо: «Саме буття у своїй сутності скінченне, — пише він, — і виявляє себе тільки у трансценденції висунутого в Ніщо людського буття» [13, с. 25]. К. Ясперс за трансценденцією бачить не Ніщо, а Бога. «Коли світ усе, то трансценденції немає» [7, с. 426]. Але людина не річ, вона є постійне долання своєї речевості, невпинне долання самої себе, трансцендування. «Я ніби вічно є перед трансценденцією» [7, с. 436]. «Людина в якості самої себе дарована собі трансценденцією» [7, с. 451]. «Дійсне буття є трансценденція (чи Бог)» [7, с. 433]. Ясперсову думку продовжує М. Бердяєв: «Право теж божественне і трансцендентне за своєю природою» [14, с. 245].

Трансцендентність права в тому, що воно не може залишатися дійсним автентичним правом, якщо воно не зав'язане на трансценденцію, якщо воно постійно не трансцендує. Право є правом не в горизонтальній своїй динаміці, а у вертикальній. Право є трансцендування. Це означає, що ідеали справедливос-

¹ «Рухом екзистенціалізації» Е. Мунье перейменував поняття неантизації, яка у Ж.-П. Сартра, на відміну від нерухомого буття, означає рух як своєрідну хворобу буття [10, с. 146–147].

ті, добра, самореалізації людини — одвічні ідеали права — не можуть бути реалізовані на основі незмінних, статичних схем норм права, індиферентних до специфіки конкретної ситуації, особливостей особистості, її життя, її екзистенції. Єдиний, неповторний, живий людині протистоїть універсальна, типова, мертва норма і визначає життя людини. Мертве панує над живим. Норма — це ніщо людини. Екзистенція — анормативна. Людина поза екзистенцією нормативізується, поступово перетворюючись у буття-в-собі, а потім і в ніщо.

Як же бути, коли соціум побудований на праві, право — на нормі, а людина, яка утворює суспільство, — анормативна істота? Людина лише тією мірою погоджується на право, якою воно здатне трансцендувати, не тільки придушувати людину, а й робити людину людиною. Трансценденція — внутрішня властивість права. Без цієї властивості людина ніколи б не погодилася на право. Анархізм — це течія, яка не розгледіла у праві трансцендентного і тому вважає його перешкодою для людини на її шляху до себе. Порожня, мертва норма права — це тільки механізм права, який ще повинен бути запущений у роботу. Норма здатна трансцендувати. Право — це трансцендування норми. Справедливість так само не є щось постійне, незмінне й універсальне, вона, як і добро, суперечлива, навіть антиномічна. Суперечливість їх знімається у трансцендентному. Дійсне коріння ідеалів справедливості, рівності, добра — у трансцендентному. Тому трансцендування — єдиний спосіб права бути дійсно справедливим. Трансцендування права має різні рівні виходу в трансцендентне, яке тільки й може бути його критерієм. Право — це трансцендентальна динаміка права, трансцендентальна динаміка норми права. Рушієм, що забезпечує здатність механізму правової норми трансцендувати, є екзистенція.

ПРАВО ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЯ

Якщо право-буття-в-собі — це право речей, право-буття-для-себе — право людини, а право-буття-для-іншого — право людей, то право як екзистенція — це право духу. Дух є сутністю людини, а екзистенція як дійсне буття людини — це її духовна буттєвість. Буття в екзистенції — автентичне буття людини, а право як екзистенція — автентичне право людини. Без екзистенції право-буття-в-собі, право-буття-для-себе і право-буття-для-інших перетворюються в ніщо. Екзистенція є дійсне існування людини як трансцендентальне розгортання єдності в-собі-для-себе-і-для-інших-буття. Екзистенція як дух — її трансцендентальна інтенціональність. Існування людини і є постійна зустріч екзистенції з трансценденцією. Саме у трансценденції екзистенція стає екзистенцією, усвідомлює саму себе. Поза трансценденцією екзистенція втрачає себе, перетворюється в ніщо. Тому сутність екзистенції — в єдності іманентного й трансцендентного. Екзистенціальне ж право як право духу і як сутність права взагалі має бути присутнім у будь-якій формі права, щоб воно виконувало функцію права. Це означає, що і в праві-бутті-в-собі, і в праві-бутті-для-себе, і в праві-бутті-для-іншого не просто має бути присутнім елемент екзистенціального права, він повинен бути визначальним і виконувати функцію трансформації есенціальних правових форм, застиглих, статичних, масивних в екзистенціальні, рухливі, динамічні, духовні. Право, перетворене в заформалізовану застиглу норму, з екзистенції переходить в есенцію, в субстанцію, в масивність. «Есенція і є застигле, охолоджене буття»

[14, с. 69], — пише М. Бердяєв. Але водночас «свобода передбачає примат екзистенції над есенцією» [14, с. 10]. «Глибина *Existenz* є свобода» [14]. Сутність і призначення права теж є свобода. У своїй сутності право й екзистенція зливаються. Поза екзистенцією будь-яка форма права перестає бути правом.

Так, буття-в-собі як право масивності й об'єктивації захлинає людину стихією речовості, стає їй тотальною несвободою, їй неправом, якщо людині не вдається екзистенцією освятити річ, об'єкт, предмет, зробити їх екзистенціальними. Якщо об'єкт не стає екзистенціальною умовою реалізації людини, він стає есенціальною умовою перетворення її в ніщо. Світ тотально протистоїть людині, проте він може стати світом людини, якщо вона олюднить його. «Реалізація світу, — писав К. Ясперс, — єдиний шлях екзистенціальної реалізації. Втрачаючи світ, ми водночас втрачаємо себе» [7, с. 437]. Предметне, об'єктне, речове право стає правом тією мірою, якою воно задіяне екзистенцією, в якій право-буття-в-собі спроможне перетворитися на право-буття-для-себе. В-собі — це завжди потенція, завжди можливість саморозкриття для-себе. Екзистенція і є єдиним механізмом цього саморозкриття, єдиною зав'язкою на трансцендентне. Світ як буття-в-собі постійно закликає екзистенцію як останню надію розгортання в буття-для-себе. Зрада екзистенції зумовлює деградацію права-буття-в-собі у право-буття-для-нікого, а потім у тотальне ніщо, в якому гине й сама екзистенція.

Право-буття-в-собі для того, щоб бути правом, потребує енергії екзистенції, тоді як право-буття-для-себе може існувати тільки у формі екзистенціального права. Людина як буття-для-себе і є екзистенція. «Буття яким є ми, — зауважував К. Ясперс, — називається існуванням, свідомістю взагалі, духом або називається екзистенцією» [7, с. 425]. «Суцце, існуюче способом екзистенції, є людина» [13, с. 32], — констатує М. Гайдеггер. Існування засобом екзистенції і є екзистенціальним правом. Право-буття-для-себе є право екзистенції, автентичне право людини. Право-буття-в-собі та право-буття-для-іншого — лише форми трансформації права екзистенції, хоча й необхідні для її екзистенціальності. Право починається з людини, пов'язане з апіорними формами її екзистенції і право завершується на людині, завершується в реалізації її екзистенції. «...Буття особистості не може зводитися до того, щоб бути суб'єктом розумних вчинків певної законвідповідності» [9, с. 47], — зазначає М. Гайдеггер. Саме тому право-буття-для-себе як екзистенціальне право людини є центральною і основною формою права, без реалізації якої інші форми перетворюються в неправо.

Сутність права-буття-для-іншого — в зустрічі екзистенцій та їх взаєморозгортанні у трансцендентному. Коли ж я чи інші порушуємо екзистенціальність зустрічі, то ми із взаємодії буттів-для-себе перетворюємось у взаємодію буттів-у-собі й згортаємо екзистенцію в ніщо.

Таким чином, можливі форми права, підкорюючись своїм власним механізмам функціонування, водночас зумовлені взаємодією з екзистенцією, взаємодією екзистенцій, чи саморозвитком екзистенції шляхом трансцендування. У будь-якому випадку екзистенціальність утворює саму сутність права. Правопорядок же визначає той простір, де саме й розгортається екзистенція.

Екзистенція як право і право як екзистенція означають, що саморозвиток і дійсне буття людини є джерелом саморозвитку і дійсного буття права. У свою чергу, саме таке право є формою й екзистенціального саморозвитку людини.

В екзистенції знімається суперечливість між об'єктом і суб'єктом¹, правами й обов'язками, сушим і належним. Норма права як есенціальна застиглість розігривається екзистенцією і починає трансцендувати. Тому не можна стверджувати, що норми позитивного права суперечать екзистенціальності, що вони взаємовиключають одне одного. Онтологічно вони єдині й зливаються в добуттєвому *Ungrund*-і. Це видно з того, що екзистенція як анормативна свобода сама задає свободу як норму [15, с. 5–9]. Ні норма не повинна придушувати екзистенцію, ні екзистенція не повинна відкидати норму. Правове рішення постає тут формою самореалізації людини, тому воно наскільки вільне, настільки ж і обов'язкове. «Правове рішення у світлі екзистенціальної філософії не є свавіллям, — пише Е. Фехнер. — Воно обов'язкове для нас у вищому розумінні, тому що відмовившись від нього, ми відмовляємося від самих себе» [16, с. 221]. Відмовившись від себе, ми перетворюємося в ніщо.

Право екзистенції це право нас самих і тому екзистенціальне право є наше право. Воно вимагає перебування в екзистенції, що означає постійний пошук самих себе, свого права, форм своєї самореалізації. «Пізнання є буттєвий спосіб буття-в-світі» [9, с. 61]. Постійне пізнання, гносеологічна інтенсивність є основним способом функціонування екзистенціального права, оскільки екзистенція завжди народжується в конкретній, індивідуальній ситуації, є неповторною та унікальною. Правове рішення тут постає як творче, ризиковане й напружене самопородження екзистенції в акті трансцендування. Екзистенціальне право може існувати тільки у формі трансцендування, тільки у формі пошуку істини і наближення до Істини. Поза трансцендуванням екзистенція застигає в есенції, набуваючи форми абстрактної, мертвої, байдужої до людини норми права, яка поглинає людину і перетворює її в ніщо. Екзистенціальне право — це право дійсного існування людини, в якому вона реалізує свою екзистенцію як своє право. Право настільки право, наскільки воно екзистенціальне, екзистенція настільки екзистенція, наскільки вона трансцендентальна. Через трансцендентальну динаміку екзистенція стає правом, а право — екзистенціальною динамікою людини.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Лукач Д. Своеобразие эстетического : в 4 т. / пер. с нем. — М., 1986. — Т. 3. — 303 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. — М., 1971. — Т. 2. — 248 с.
3. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии. — М., 2000. — 639 с.
4. Рикёр П. Торжество языка над насилием. Герменевтический подход к философии права // Вопросы философии. — 1996. — № 4. — С. 27–36.
5. Jaspers K. Philosophie. 3 Bände. Berlin, 3 Aufl. — 1956.
6. Ясперс К. Философия. Книга вторая. Просветление экзистенции / пер. А. К. Судакова. — М., 2012. — 448 с.
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории / пер. с нем. — М., 1991. — 527 с.
8. Maihofer W. Sein und Recht. Prolegomena zu einer Rechtsontologie. — Frankfurt am Main, 1954. — 125 S.

¹ Скептично ставився до «суб'єкт-об'єктного відношення», приховуючого в собі скільки «істини», стільки порожнечі», М. Гайдеггер. «Суб'єкт і об'єкт не збігаються з присутністю і світом», — констатував він [9, с. 60].

9. *Хайдеггер М.* Бытие и время / пер. с нем. — М., 1997. — 451 с.
10. *Мунье Э.* Надежда отчаявшихся / пер. с франц. — М., 1995. — 238 с.
11. *Гайденко П. П.* Прорыв к трансцендентному: новая онтология XX века. — М., 1997. — 495 с.
12. *Хайдеггер М.* Феноменология и трансцендентальная философия ценности / пер. с нем. — К., 1996. — 116 с.
13. *Хайдеггер М.* Время и бытие: статьи и выступления / пер. с нем. — М., 1993. — 447 с.
14. *Бердяев Н.* Трагедия и обыденность // Бердяев Н. Философия творчества, культуры и искусства : в 2 т. — М., 1994. — Т. 2. — 510 с.
15. *Козловський А. А.* Антиномії права // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. — Вип. 103. Правознавство. — Чернівці, 2001.
16. *Fechner E.* Rechtsphilosophie. Soziologie und Metaphysik des Rechts. — Tübingen, 1956. — S. 179–294.

Козловський А. А. Праворозуміння: буття-в-собі, буття-для-себе, буття-для-іншого (досвід феноменологічного аналізу)

Анотація. Буття задає певний порядок світу і постає як право буття. Право і буття тотожні, а неправо і є небуття. Перед людиною буття розкриває своє право поступово на різних своїх рівнях, які між собою взаємопов'язані. Право буття-в-собі — це право світу речей. Право буття-для-себе — це право людини і право буття-для-іншого — це право людей. Якщо на кожному з рівнів право не зорієнтоване на трансцендентне, воно має тенденцію перетворюватися в ніщо. Механізмом трансцендування є екзистенція. Право як екзистенція — це право духу і духовної самореалізації людської сутності, тому воно і є справжнє право людини.

Ключові слова: онтологічні засади права, феноменологія права, екзистенціальне право.

Козловский А. А. Правопонимание: бытие-в-себе, бытие-для-себя, бытие-для-другого (опыт феноменологического анализа)

Аннотация. Бытие задает определенный порядок мира и предстает как право бытия. Право и бытие тождественны, а неправо и есть небытие. Перед человеком бытие раскрывает свое право постепенно на различных своих уровнях, которые между собой взаимосвязаны. Право бытия-в-себе — это право мира вещей. Право бытия-для-себя — это право человека и право бытия-для-другого — это право людей. Если на каждом из уровней право не сориентировано на трансцендентное, оно имеет тенденцию превращаться в ничто. Механизмом трансцендирования есть экзистенция. Право как экзистенция — это право духа и духовной самореализации человеческой сущности, поэтому оно и есть подлинное право человека.

Ключевые слова: онтологические основания права, феноменология права, экзистенциальное право.

Kozlovskiy A. Law Understanding: Being-in-Itself, Being-for-Itself, Being-for-Others (Experience of Phenomenological Analysis)

Summary. Being establishes a certain order of the world and is the law of being. Law and being are identical and non-law is nonbeing. Being is disclosing its law gradually before a man at the various levels which are interconnected. The law of being-in-itself is the law of the object world. The law of being-for-itself is the law of a man and the law of being-for-others is the law of people. If law is not directed to transcendence at each of the levels it tends to transform into nothing. The transcending mechanism is existence. Therefore the higher type of law is the existential one. Law as existence is the law of spirit and spiritual self-realization of human entity hence it is the real law of a man.

Key words: ontological foundation of law, phenomenological law, existential law.